

4. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000): монография. Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, 2001. 238 с.
5. Cambridge Dictionaries online. URL: <http://dictionary.cambridge.org>.
6. Cast P.S. *Marked*. New York: St. Martin's Griffin, 2007. 169 p.
7. Frost J. *First drop of crimson*. New York: Avon, 2010. 234 p.
8. King S. *Salem's Lot*. New York: Anchor, 2011. 288 p.
9. Kostova E. *The Historian*. New York: Time Warner Books, 2005. 329 с.
10. Lakoff G. *Metaphors we live by*. London: The University of Chicago, 1980. 272 p. URL: <http://shu.bg/tadmin/upload/storage/161.pdf>.
11. Rice A. *Interview with the Vampire*. СПб.: Sphere, 2012. 190 p.
12. Rice A. *Prince Lestat*. СПб.: Sphere, 2015. 427 p.
13. Roberts N. *Morrigan's Cross*. New York: Jove, 2007. 582 p.
14. Rollins J. *The Blood Gospel*. New York: Harper, 2013. 242 p.
15. Smith L.J. *The Awakening*. New York: HarperCollins Publishers, 1999. 116 с.
16. Stoker B. *Dracula*. England: Penguin books, 1994. 309 p.
17. *The Ugly Side of Dying*. September 23, 2008. URL: <http://www.all.org/the-ugly-side-of-dying/>.

УДК 81'42:82,94

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКО-СТРАТЕГІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АВТОБІОГРАФІЧНОГО ДИСКУРСУ ЛАУРЕАТІВ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ

Сердійчук Л.П.,

викладач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню стратегічних і тактичних особливостей дискурсу автобіографій нобелівських лауреатів. Аналізується глобальна стратегія самоствердження та засоби її реалізації.

Ключові слова: автобіографічний дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, самоствердження.

Статья посвящена исследованию стратегических и тактических особенностей дискурса автобиографий нобелевских лауреатов. Анализируется глобальная стратегия самоутверждения и способы ее реализации.

Ключевые слова: автобиографический дискурс, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, самоутверждение.

Serdiichuk L.P. LINGUISTIC AND PRAGMATIC PECULIARITIES OF THE TACTICAL AND STRATEGIC ORGANIZATION OF NOBEL PRIZE WINNERS' AUTOBIOGRAPHIC DISCOURSE

The article is devoted to the study of strategic and tactical peculiarities of the discourse of Nobel Prize winners' autobiographies. The global strategy of self-affirmation as well as the means of its realization are analyzed.

Key words: autobiographic discourse, communicative strategy, communicative tactics, self-affirmation.

Постановка проблеми. Однією із центральних у сучасній лінгвістиці є проблема дослідження комунікативних стратегій і тактик (О. Іссерс, Ф. Бацевич, О. Селіванова, Г. Почепцов та ін.). Важливим напрямом у вивченні цього комплексного явища є аналіз стратегій і тактик окремих типів дискурсів, зокрема автобіографічного дискурсу (С. Єрьоменко, А. Цяпа, Т. Черкашина й ін.). Прагматичні чинники автобіографій лауреатів Нобелівської премії в галузі фізики й хімії дотепер ще не були об'єктом лінгвістичного дослідження, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Автобіографічний дискурс можна розглядати як вид взаємодії, основу якої становлять

певні стратегії й тактики реалізації комунікативних інтенцій адресанта. Комунікативні інтенції породжують комунікативні цілі, що зумовлює вибір комунікативних стратегій і тактик продуцентом дискурсу. Головними комунікативними цілями автобіографій вважаємо прагнення автора ствердитися як особистість, описуючи власне життя.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в дослідженні комунікативної стратегії самоствердження в автобіографічному дискурсі лауреатів Нобелівської премії, а також тактик і різнорівневих мовних засобів, що її реалізують. Об'єктом дослідження є автобіографічний дискурс нобелівських лауреатів (далі – АДНЛ). Предметом вивчення є праг-

матичні складники процесу донесення концептуальної інформації до читача, які виявилися характерними для текстів аналізованих автобіографій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час вивчення стратегічного аспекту АДНЛ ми виходимо із загальноприйнятих у міжнародному мовознавстві понять про те, що комунікативна стратегія детермінує основне завдання й генеральну інтенцію мовного спілкування (тексту й дискурсу), а комунікативна тактика являє собою рішення одного із завдань у рамках обраної комунікативної стратегії; тобто комунікативна тактика розглядається як прийом для здійснення комунікативної стратегії, вибір мовленнєвої дії (комунікативного ходу) на певному етапі спілкування або розгортання обраного мовного жанру [1, с. 207–208; 3, с. 51–52; 9, с. 177; 12].

Використання комунікативних стратегій автобіографами-лауреатами детерміноване основною метою автобіографій – презентувати себе й своє життя; це конкретизовано в завданнях – представити розгорнутий життєпис себе як людини з певними досягненнями, показати переваги свого способу життя й поглядів на наукову діяльність.

Вивчення комунікативних стратегій в АДНЛ базується на описі вербальних стратегій в міжособистісному спілкуванні, серед яких виділяються головні: саморозкриття, самоствердження й самовираження. Досліджуючи мотиви дискурсивної взаємодії, Я. Бондаренко виділяє два основні: самовираження й самоствердження [2, с. 5]. Проведений аналіз засвідчує, що основними стратегіями автобіографічного дискурсу є стратегія самовираження й стратегія самоствердження, які ми розглядаємо як глобальні стратегії АДНЛ.

Глобальна стратегія самовираження реалізується в АДНЛ за допомогою двох локальних стратегій – позитивної самопрезентації та самоідентифікації, які вже розглядалися в наших публікаціях [10; 11]. У цій роботі ми зупинимося на аналізі реалізації *глобальної стратегії самоствердження*.

Самоствердження розглядається в нашому дослідженні як реалізація потреби в самоактуалізації, ствердженні своєї особистості, визнанні цінності, значимості власної особи. Вітчизняні дослідники визначають дві основні характеристики самоствердження людини. Перша – це вертикаль самоствердження, або ціннісна сходинка. Суть її полягає в тому, що людина прагне піднятися на більш високу сходинку вартісної драбини, тобто досягти

тих цінностей, які мають найбільшу значущість для неї. Зміст цінностей задає група чи соціум. Друга характеристика – це сфера самоствердження: кожен конкретний акт цієї категорії здійснюється в певній специфічній галузі життя людини [4]. Самоствердження є природною потребою науковця світового масштабу, якими є лауреати Нобелівської премії, а стратегія самоствердження відзначається як характерна й основна для АДНЛ. Особливістю цієї стратегії є її спрямованість на реципієнта, оскільки самоствердження має місце тільки щодо певної групи, у випадку авторів АДНЛ – певних соціальних і професійних груп, а також широкого загалу читачів.

Глобальна стратегія самоствердження розглядається як реалізація потреби автобіографа в самоактуалізації, у визнанні власної цінності й значущості, є характерною для АДНЛ і реалізується за допомогою локальних стратегій інформування, демонстрації особистісного росту та зниження категоричності дискурсу.

1. Локальна стратегія інформування виділяється у зв'язку з функціональною спрямованістю автобіографій, що полягає в інформуванні про основні віхи життя й кар'єри автора. Специфіка автобіографічного дискурсу, як будь-якого письмового дискурсу, полягає в неможливості безпосередньої реакції реципієнта. Це модифікує роль автора, примушуючи його особливо ретельно ставитися до вибору мовних засобів і організації свого текстового продукту.

Орієнтованість на адресата (безпосереднього чи уявного) як фундаментальна властивість будь-якого мовлення отримала назву «діалогічність». Будь-який дискурс принципово діалогічний, оскільки автор під час подачі інформації завжди орієнтується на адресата – особу, на яку спрямована інформація. Діалогічність у письмовому монологічному дискурсі трактується як вираження в тексті засобами мови взаємодії комунікантів, що розуміється як зіставлення двох чи більше смислових позицій [7, с. 245]; орієнтованість на адресата виражається в апелюванні до останнього, передбаченні його можливої реакції на повідомлюване тощо. Діалогічність як характеристика тексту підвищує прагматичну цінність дискурсу й активізує увагу читача.

Реалізація стратегії інформування в АДНЛ забезпечується тактикою орієнтування на очікування адресата, тактикою звертання до адресата й тактикою налаштування на інтелектуальний рівень адресата.

Тактика орієнтування на очікування адресата. Автобіографія науковців повинна задовольняти певні жанрові, стилістичні, інформативні, а також структурно-текстові очікування адресата. Тому, структуруючи й лексично наповнюючи свій твір, автор орієнтується на реципієнта, передбачає, спрямовує, подекуди випереджає реакцію останнього, що дозволяє швидко налаштувати його на сприйняття, направити інтерпретацію тексту в бажане русло. Тактика орієнтування на очікування адресата полягає в прагненні привернути увагу до інформації, яка міститься в автобіографіях і реалізується за допомогою таких засобів:

– лексичних засобів, що виступають маркерами логічної чи темпоральної зв'язності викладу й уживаються з метою полегшення сприйняття інформації шляхом більш логічної структуризації тексту: *but, thus, therefore, however* тощо:

1) “*I was not, however, much of an activist*” (Martin Chalfie);

– модальних слів і виразів, що передають різні відтінки ставлення автобіографів до повідомлення (*I feel, I hope, surprisingly* тощо), а також ступінь упевненості автора в достовірності інформації, повноту знань про повідомлюваний факт, наприклад:

2) “*Bergmann was, I still feel, one of the very great protein chemists of this century and he, too, had the ability to surround himself with a most talented group of postdoctoral colleagues*” (William H. Stein);

– синтаксичних засобів, що слугують для створення атмосфери безпосередньої комунікації, подібно до розмови, таких, як вставні слова та словосполучення, риторичні запитання чи вигуки, емфатичне *do*, що дозволяють акцентувати читацьку увагу чи підсилити зміст, залучають до спільного міркування, стимулюють інтерес, створюють відчуття неформального звертання безпосередньо до читача:

3) “*In spite of (or because of) this unorthodox education, I ended up far more enthusiastic about physics than most of my classmates*” (Carl E. Wieman);

4) “*When was it that I actually got to decide the course of my own future life?*” (Clifford G. Shull);

5) “*I remember my mother having some warm croissants – and did they smell good!*” (Harold W. Kroto);

Тактика звертання до адресата є особливим способом зменшення дистанції між автобіографами й читацькою аудиторією. Прямі

форми звертання є засобами діалогізації повідомлення, сприяють установленню контакту з реципієнтом. Це відбувається за допомогою таких комунікативних ходів:

– уживання особового займенника *you*:

6) “*I would like to share with you this adapted portion*” (Alan G. MacDiarmid);

– уживання засобів непрямого звертання до читача, які називають адресата чи вказують, кого стосується сказане (*generation, anyone* тощо):

7) “*I imagine that to anyone reading this 50 years later <...> this will seem quite incredible...*” (Anthony J. Leggett).

Отже, встановлюється зв'язок із читачем, скорочується дистанція між відправником повідомлення та реципієнтом, а структура висловлення набуває схожості зі структурами усної бесіди чи особистого листа.

Тактика налаштування на інтелектуальний рівень адресата. Аналізовані автобіографії належать видатним особистостям, які присвятили науковій діяльності більшу частину свого життя, тому в них міститься досить багато суто наукової лексики й спеціальної термінології. У рядках, присвячених розповіді про наукову роботу та відкриття, автори дотримуються принципу кооперації Г. Грайса [13], а саме максими кількості (надлишок специфічної інформації ускладнює спілкування, тому в цьому дискурсі, як правило, спостерігається прагнення автобіографів уникати включення в текст занадто великої кількості наукових термінів, роздумів чи описів суто професійно-наукового характеру) і максими способу вираження (інформація, що передається, має бути зрозумілою). Оскільки читач автобіографії робить висновки й сприймає текст відповідно до власних фонових знань і розумінь, для зняття комунікативних труднощів автори-нобеліати застосовують низку прийомів. Серед них було виділено такі:

– прийом спрощення інформації, що використовується автобіографами з метою зняття комунікативних труднощів під час сприйняття наукової інформації й має форму простого опису з використанням загальних зрозумілих реалій:

8) “*The cells were suspended in a large water bath or “thermostat”*” (John B. Fenn);

– прийом пояснення викладеної інформації, який компенсує нестачу фонових знань у читача:

9) “*Positronium, an atom made up of an electron and its anti-particle, was considered the most basic of all atoms, and a precise*

measurement of its energy levels was a long standing goal since the atom was discovered in 1950" (Steven Chu).

Варто відзначити, що застосування тактики налаштування на інтелектуальний рівень адресата виконує також важливу дидактичну, освітню функцію: їх наявність в АДНЛ робить його простішим для сприйняття пересічним читачем, сприяє популяризації наукових знань і досягнень. Сприйняття поданої таким чином інформації стимулює наукову допитливість читача:

10) "According to the basic Big Bang theory, 14 billion years ago our observable universe began with a rapid expansion of an extremely small but extraordinarily dense region in which energy and matter were one, and it has been expanding ever since" (George F. Smoot);

2. Стратегія демонстрації особистісного зростання є стратегією еволюції, характерною для автобіографічного дискурсу [5], яка також виявилася типовою для АДНЛ. Вона реалізується за допомогою двох мовленнєвих тактик: тактики порівняння й тактики демонстрації еволюційного характеру подій.

Тактика порівняння ґрунтується на операції логічного зіставлення рівня успіхів автобіографа за схемою «що було – що стало». Типовим засобом її реалізації є використання смислового контрасту. Такий комунікативний прийом базується на зіставленні фактів, подій, результатів, що сприймаються адресатом як переконливі аргументи. Опозиції, що пропонуються, демонструють переваги чи вказують на недоліки певних явищ, предметів, осіб. Завдяки оцінному компоненту смисловий контраст набуває бажаного прагматичного ефекту. Наприклад:

11) "*When we spoke, in 1974, of the unification of all elementary particle forces within a simple gauge group, and of the predicted instability of the proton, we were regarded as mad. How things change! The wild ideas of yesterday quickly become today's dogma*" (Sheldon Lee Glashow). Смисловий контраст імплікується виразним оцінним компонентом характеристики наукової гіпотези, що згодом підтвердилася й перейшла в інформацію нового порядку.

У деяких автобіографіях тактика порівняння здійснюється як розгорнутий натяк на еволюцію особистості автобіографа. Часто таку текстову функцію виконують описи скрутного способу життя сім'ї науковця в дитинстві:

12) "*Although we did not have too much food <...> on such occasions <inviting guests>*

my older brothers and sister would frequently remind me and my younger sister at meals not to ask for more food by saying to us loud at the table "FHB", which meant, "Family Hold Back", i. e., don't eat too much! We had no phone or refrigerator" (Alan G. MacDiarmid).

Тактика демонстрації еволюційного характеру подій. Події, що формують етапи професійного зростання науковця, викладені в усіх текстах АДНЛ. Вони подаються в хронологічному порядку, типовому для біографічного жанру, і містять посилання на важливі віхи досягнення науковцем інтелектуальної й професійної зрілості: навчання в університеті, проходження певних курсів, участь у наукових проектах, зустрічі з видатними персоналіями обраної наукової галузі тощо. Такий спосіб подання біографічних подій розрахований на здатність читача робити логічні висновки з інформації, поданої в автобіографіях. Наприклад:

13) "*Probably the most significant occurrence in my education came when, as a soldier in the U.S. Army in WWII, I was sent to Los Alamos, New Mexico, to work on the Manhattan Project. The work I did there under the direction of Ernest Titterton, a member of the British Mission, was highly stimulating*" (Val Logsdon Fitch).

У цьому прикладі маркерами еволюційності подій є етапи дорослішання та професійного зростання: освіта → служба в армії → участь у важливих прогресивних проектах.

Висока позитивна оцінка названих подій (*significant, stimulating*) сигналізує про їх важливість для особистісної й професійної еволюції автобіографів й слугує для виконання аналізованої мовленнєвої тактики.

3. Стратегія зниження категоричності дискурсу.

Застосування стратегії зниження категоричності в АДНЛ з огляду на професійну належність авторів досліджуваних автобіографій може розглядатися як віддзеркалення категорії некатегоричності, типової для англomовного наукового дискурсу [6, с. 3]. Дослідники прагматичних чинників різних видів дискурсу доводять, що прагнення до модуляції категоричності чи некатегоричності висловлення пов'язане з особливостями процесу людського пізнання й відображене у філософських категоріях відносної й абсолютної істини. Довга історія розвитку науки привчила дослідників обережно ставитися до висловлення своїх думок і оцінок і неодноразово свідчила про те, що факти, які сприймалися на певному етапі розвитку науки

як абсолютна істина, можуть пізніше виявитися відносними чи взагалі спростовуватися [8]. Отже, стратегія зменшення категоричності може бути притаманна АДНЛ через його зв'язок із науковим дискурсом: автори свідомо чи підсвідомо переносять навички наукового викладу на стиль написання автобіографії. Названа стратегія реалізується в досліджуваному дискурсі за допомогою тактики модуляції категоричності й тактики пояснення своєї позиції на основі попереднього досвіду.

Тактика модуляції категоричності полягає в особливій організації висловлення так, щоб уникнути безапеляційності й категоричності, у результаті чого викладені в автобіографіях факти сприймаються читачем із більшою довірою, що сприяє легкості засвоєння інформації та налаштовує читача на неформальний тип сприймання автобіографій, створюючи прагматичний ефект некатегоричного, психологічно близького повідомлення. Використання названої тактики зменшує відповідальність за правдивість наданої інформації. *Тактика пояснення своєї позиції на основі попереднього досвіду* детермінована прагненням мовця/автора ненав'язливо донести до читача систему своїх особистісних цінностей, є ввічливою формою вираження думки й поглядів автора.

Висновки з проведеного дослідження. Викладене вище свідчить про значний стратегічний і тактичний потенціал АДНЛ, про різноманітність його прагматичних характеристик. Виділені тактики як інструменти досліджуваних стратегій АДНЛ реалізуються у взаємодії й сприяють ефективності виконання комунікативних завдань цього дискурсу. Перспективи подальших розвідок убачаємо в аналізі прагматичного аспекту інших видів і підвидів автобіографічного й авторського дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алефиренко Н. Современные проблемы науки о языке / Ин-т языкозн. РАН. М.: Флинта: Наука, 2005. 416 с.
2. Бондаренко Я. Дискурс акцентуированных мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». К., 2002. 20 с.
3. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. М.: Прогресс, 1989. 312 с.
4. Євченко І. Теоретичний аналіз проблеми самоствердження особистості. 2012. URL: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2012/04/11.pdf>.
5. Єршоменко С. Лінгвістичні засоби реконструкції особистості Вінстона Черчилля у британській документалістиці: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2009. 19 с.
6. Ільченко О. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: автореф. дис. на здобуття ступеня докт. філ. наук: спец. 10.02.04 «Англійська мова». К., 2002. 37 с.
7. Кожина М. Диалогичность как категориальный признак письменного научного текста. Пермь: изд-во Пермского университета, 1998. 338 с.
8. Левчук І. Некатегоричність як спосіб етикетизації сучасних рецензійних дискурсів. 2012. URL: Vftk_2012_14_13.pdf.
9. Приходько Г. Текст і дискурс у світлі когнітивної науки. Черкаси: ЧДТУ, 2002. 245 с.
10. Сердійчук Л. Стратегія позитивної самопрезентації в автобіографіях лауреатів Нобелівської премії. Вісник ЖДУ ім. Івана Франка. 2013. № 3 (69). С. 308–311.
11. Сердійчук Л. Прагматические параметры дискурса автобиографий нобелевских лауреатов. European Journal of Literature and Linguistics, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. № 2, 2017. Pp. 25–27.
12. Славова Л. Комунікативні стратегії та тактики у сучасному масмедійному політичному дискурсі: зіставний аспект (на матеріалі українських та американських Інтернет-джерел). 2017. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/8826/97>.
13. Grice H. Logic and Conversation. Syntax and Semantics / Ed. by P. Cole, J. Morgan. N.J.: Academic Press. 1975. Vol. № 3. P. 41–58.